

کندوکا و فلسفی برای نوجوانان

داستان و راهنمایی

سعید ناجی
سمانه عسکری
فاتمه یونسی

یادداشت ناشر

امروزه در بسیاری از برنامه‌های نوین آموزش عمومی جایگاهی ویژه به فلسفه‌ورزی اختصاص یافته است. اختصاص چنین جایگاهی به دو دلیل است؛ یکی به دلیل توان فلسفه و حوزه‌های همسایه آن، مانند تفکر نقادانه، در پرورش مهارت‌های فکرورزی. برخورداری از مهارت‌هایی مانند روش‌اندیشی، ژرف‌نگری، استدلال‌آوری، تفکر تحلیلی و ... که همگی از راه آشنایی با بحث‌های فلسفی می‌توانند تقویت شوند در حکم پیش‌شرط‌هایی اند که هر نوع آموزش دیگری نیازمند آنها است. از سوی دیگر، فلسفه به پرسش‌های بناپارین درباره معنا و شرایط زیست ما در جهان می‌پردازد، پرسش‌هایی که از دغدغه‌های دیرین بشرنود و احتمالاً در رشته‌های دیگر جوابی درخور نمی‌یابند. چنین است که اکنون وظیفه‌ای «اجتماعی» بر دوش فلسفه نهاده شده است: مشارکت در پرورش نسلی ژرف‌اندیشی تر و اخلاقی‌تر. البته باید به یاد داشت که فیلسوفان از ابتدا و به سبب حضور شخصیت‌هایی همچون سقراط همواره دغدغه‌گفتگوی عقلانی با توده‌های مردم و کمک به آنان برای ژرف‌اندیشی را داشته‌اند.

نیاز به تقویت مهارت‌های فکرورزی و همچنین درگیر شدن عمومی در بحث‌های فلسفی در دهه‌های پایانی قرن بیستم و دهه‌های آغازین قرن بیست و یکم به دلایل متعدد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شدت بیشتری یافته است. اکنون در عصر رسانه‌های فرآگیر همگانی، فضای مجازی، روندهای جهانی‌سازی، نزاع‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، در خطر افتادن فرهنگ‌های محلی، بحران‌های همگستر زیست‌محیطی، انواع تبلیغات

تجاری و سیاسی، بحران‌های اخلاقی و ... نیاز به شهروندانی که بتوانند نقادانه و ژرف بیندیشند و سویه‌های عمیق‌تر پدیده‌ها را تشخیص دهنده بیش از هر زمانی محسوس است. به همین دلیل، در برنامه‌هایی گوناگون با نام‌هایی مختلف، شاید از همه شناخته‌شده‌تر در برنامه «فلسفه برای کودکان»، تلاش برآن است تا پیشنهادهایی عملی و قابل اجرا برای آشنا شدن نسل آینده با تفکر نقادانه و مهارت‌های فکرورزی ارائه شود.

در ایران سال‌ها است برنامه‌هایی مختلف با هدف دور شدن از نظام چلب آموزش رایج و بها دادن به خلاقیت، تفکر نقادانه و ژرفاندیشی رایج است. برنامه «فلسفه برای کودکان» یکی از این برنامه‌ها است. اجرای چنین برنامه‌ای با تمام دستاوردهایی که داشته به دور از ضعف‌های خاص خود نبوده است. یکی از این موارد کم بودن منابع مناسب برای تسهیلگران و کودکان است. دیگری پافشاری برخی از فعالان این حوزه بر استفاده صرف از داستان‌ها و فعالیت‌هایی است که بینانگذاران این برنامه در بافت فرهنگی خود عرضه کرده‌اند، امری که شاید به بی‌علاقگی مخاطبان ایرانی بینجامد. و سرانجام خطر تجاری و بازاری شدن چنین برنامه‌ای است.

در مجموعه «فلسفه برای کودکان» تلاش برآن است تا در قالب درکی حتی المقدور گستردگی از مفهوم فلسفه‌ورزی کودکان متونی قابل استفاده، اعم از ترجمه و تأليف، برای تسهیلگران و کودکان فراهم آید، با این امید که نسل فردا ژرفاندیش‌تر از نسل امروز باشد.

فهرست

۱	-----	پیشگفتار
۱۵	-----	«هدیه سال نو»
۲۱	-----	راهنمای داستان «هدیه سال نو»
۲۲	-----	ایده اصلی ۱: هدیه
۲۲	-----	- ارزش هدیه
۲۲	-----	- ملاک‌های هدیه دادن
۲۳	-----	- دلیل هدیه دادن
۲۳	-----	- جبران کردن هدیه
۲۴	-----	تمرین: جبران کردن هدیه
۲۶	-----	تمرین (آزمایش ذهنی): ملاک هدیه دادن
۲۷	-----	ایده اصلی ۲: غم و شادی
۲۹	-----	ایده اصلی ۳: گذشت کردن از چیزی
۳۰	-----	تمرین: گذشت کردن از چیزی
۳۱	-----	ایده اصلی ۴: وظیفه/لطف
۳۲	-----	تمرین: فرق وظیفه و لطف
۳۳	-----	ایده اصلی ۵: علاقه و دوست داشتن
۳۵	-----	ایده اصلی ۶: دعا
۳۷	-----	ایده اصلی ۷: صرفه‌جویی/خساست
۳۸	-----	تمرین: صرفه‌جویی یا خساست؟!

۳۹	-----	«با سان آیفون دیگر تنها نیستی!»	داستان راهنمایی
۴۷	-----	راهنمایی داستان «با سان آیفون دیگر تنها نیستی!»	داستان راهنمایی
۴۸	-----	ایده اصلی ۱: تنها بودن	داستان راهنمایی
۵۰	-----	ایده اصلی ۲: تأثیر تبلیغات	داستان راهنمایی
۵۲	-----	تمرین: راههای جلب موافقت مشتری (روش‌های قانع‌سازی مشتری)	داستان راهنمایی
۵۵	-----	راهنمایی تمرین «راههای جلب موافقت مشتری» برای مربیان	داستان راهنمایی
۵۶	-----	ایده اصلی ۳: نقش داشتن چیزهای مدل‌بالا در زندگی ما	داستان راهنمایی
۵۸	-----	ایده اصلی ۴: ارتباطات در فضای مجازی	داستان راهنمایی
۵۹	-----	ایده اصلی ۵: عصبانیت	داستان راهنمایی
۶۱	-----	«تاجر و نیزی» (بخش نخست)	
۶۷	-----	«تاجر و نیزی» (بخش دوم)	
۷۳	-----	راهنمایی داستان «تاجر و نیزی»	
۷۴	-----	بخش نخست	
۷۴	-----	ایده اصلی ۱: ظواهر فریبند	
۷۵	-----	ایده اصلی ۲: ضمانت کردن	
۷۶	-----	بخش دوم	
۷۶	-----	ایده اصلی ۳: مجازات یا بخشش؟!	
۷۸	-----	تمرین: خطای و مجازات	
۸۱	-----	ایده اصلی ۴: قانون و اخلاق	
۸۲	-----	تمرین: رابطه اخلاق و قانون	
۸۳	-----	تمرین: کارهای غیرقانونی و غیراخلاقی	
۸۴	-----	تمرین: مصاديق کارهای قانونی و اخلاقی	
۸۷	-----	«کوله‌بار هستی»	
۹۳	-----	راهنمایی داستان «کوله‌بار هستی»	
۹۴	-----	ایده اصلی ۱: کمک کردن به دیگران	
۹۵	-----	تمرین: دوراهی‌های کمک کردن/نکردن	
۹۶	-----	تمرین: کمک کردن	
۹۸	-----	ایده اصلی ۲: توقع فرزندان از پدر و مادر و مسئولیت پدر و مادر	

فهرست

ایده اصلی ۳: توقع پدر و مادر از فرزندان	99
ایده اصلی ۴: نه گفتن	100
ایده اصلی ۵: ابراز احساسات	101
«حمله بیگانگان»	103
راهنمای داستان «حمله بیگانگان»	111
ایده اصلی ۱: علل به وجود آمدن شایعه و شایعه پراکنی	112
ایده اصلی ۲: دلایل پذیرش یا باور کردن شایعه ها	115
ایده اصلی ۳: راههای تشخیص شایعه ها	116
ایده اصلی ۴: بی توجهی و بی حوصلگی دانش آموزان در کلاس درس	117
تمرین: نظرسنجی در مورد درس ها	118
ایده اصلی ۵: تصمیم گیری بر اساس هیجان ها	119
تمرین: هیجانی رفتار کردن یا منطقی رفتار کردن؟	120
«چهره غمگین من»	121
راهنمای داستان «چهره غمگین من»	127
ایده اصلی ۱: احساس خوشبختی	128
ایده اصلی ۲: شاد بودن	130
تمرین: فردی شاد هستید یا خیر؟!	132
ایده اصلی ۳: غمگین بودن	133
ایده اصلی ۴: نقاب زدن	135
ایده اصلی ۵: وضع قانون ها	137
تمرین: وضع قانون ها	138
ایده اصلی ۶: تخریب محیط زیست	139
«کمک» (برداشت نخست از یک واقعه)	141
«کمک» (برداشت دوم از همان واقعه)	143
راهنمای داستان «کمک»	145
ایده اصلی ۱: احتیاط/ سخت گیری (وسواس)	146
تمرین: احتیاط یا سخت گیری (وسواس)؟	147

۱۴۹	تمرين: احتياط يا بي احتياطي؟	
۱۵۰	айдه اصلي ۲: شرایط کمک کردن به دیگران	
۱۵۲	تمرين: کمک کردن/نکردن به دیگران	
۱۵۳	айдه اصلي ۳: اعتماد کردن/نکردن به راهنمایي و کمک دیگران	
۱۵۴	تمرين: اعتماد کردن نکردن/به افرادي که قصد کمک کردن به ما را دارند و همچنین اعتماد کردن/نکردن به توانايي آنها برای کمک کردن	
۱۵۶	айдه اصلي ۴: منت گذاشتن	
۱۵۸	منابع	-

پیش‌گفتار

برنامهٔ فلسفه برای کودکان و نوجوانان، با تغییر پارادایم آموزشی، چند مؤلفهٔ بنیادی برنامهٔ درسی را کاملاً متحول می‌کند. یکی از آنها محتواهای درسی است. محتواهای پیشنهادی این برنامه عموماً داستان‌هایی چالش‌برانگیز هستند که به‌واسطهٔ ایجاد هم‌ذات‌پنداری در خوانندگان، همچون سکوی پرسش عمل می‌کنند، سکوی پرسشی به‌سوی مشکلات و خلاهای فکری موجود در زندگی مخاطبان یا اعضای حلقهٔ کندوکاو. این داستان‌ها کمک می‌کنند کودکان با سفری تخیلی به زندگی شخصی‌شان گره‌های اساسی یا فلسفی زندگی خود را به یاد آورند و آنها را به‌منظور بررسی یا یافتن راه حل از زبان شخصیت‌های داستان مطرح کنند تا با همفکری و کمک دوستانشان در حلقهٔ کندوکاو راهی درک و فهم و حل آنها بیابند.

بیشتر افسانه‌ها و داستان‌های موجود، یعنی داستان‌های رایج، برای این هدف کارآمد نیستند، چون با داشتن نصیحت‌ها، القائات و تلقین صریح یا تلویحی مانع از ایجاد چالش می‌شوند؛ البته به غیر از داستان‌هایی که درون‌ماهیّ نامألف دارند و اعتراض بیشتر کودکان حاضر در کلاس را برمی‌انگیزنند. حتی داستان‌های مشهوری که به‌عنوان شاهکارهای داستان

کودک شمرده می‌شوند نیز به احتمال زیاد به دلیل خصلت آموزشی‌شان ویژگی چالش‌برانگیزی یا سکوی پرش بودن را ندارند. برخی از این داستان‌ها در یکی از کتاب‌های من، معیار فبک برای داستان^۱، ارائه و نقد و بررسی شده‌اند. اما اگر بیشتر یا عموم داستان‌های موجود در عرصهٔ ادبیات داستانی کودک به دلیل تلقینی بودن یا سکوی پرش نبودن در کلاس‌های فبک کاربردی نیستند، پس در این کلاس‌ها باید از چه محتواهایی استفاده کرد؟

چند راه برای تهیهٔ محتواهای برنامهٔ فبک وجود دارد. یا باید داستان‌هایی با در نظر گرفتن معیارهای فبک نوشته شود، یا داستان‌های موجود به‌گونه‌ای که برنامهٔ فبک توصیه می‌کند بازنویسی شوند یا تغییراتی اندک در داستان‌هایی که قابلیتش را دارند داده شود تا از میزان تلقینی بودن آنها کاسته شود و ویژگی چالش‌برانگیزی آنها ارتقا یابد.

نمونه‌های ارائه شده در این کتاب می‌تواند الگویی برای نویسنده‌گان و علاقه‌مندان به برنامهٔ فبک باشد. این نمونه‌ها شامل تغییراتی از نوع سوم‌اند؛ یعنی برخی از داستان‌های مشهوری که بن‌مایه‌های قوی فلسفی و اجتماعی دارند انتخاب شده و با تغییراتی اندک در ماجراهای داستان آنها با ویرایشی تقریباً اساسی (به صورت اقتباس) به‌شکلی تغییر داده شده‌اند که ویژگی تلقینی بودن آنها کاهش یابد و چالش‌برانگیزبودنشان تقویت شود.

برای این منظور چند نوع تغییر یا ویرایش صورت گرفته است:

- پرسشی کردن درون‌مايه به‌واسطهٔ تغییر جریان داستان و طرح اولیه آن^۲
- وارد کردن گفت‌وگوهای پرمایه و چالشی
- تغییراتی به‌منظور چند بخشی کردن برخی داستان‌ها برای استفاده در جلسه‌های متعدد حلقه‌کندوکاو

۱. سعید ناجی، معیار فبک برای داستان، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۵.

۲. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به کتاب معیار فبک برای داستان.

- تلخیص داستان‌ها و متناسب‌سازی آنها با فرصتی که در کلاس‌ها به خواندن داستان اختصاص داده می‌شود
- افزودن شخصیت‌ها یا بخش‌های جدید به برخی داستان‌ها
- وارد کردن موضع‌ها و دیدگاه‌های متقابل به واسطه افزودن گفت‌وگوهای جدید و افزودن شخصیت‌ها.

داستان‌هایی که در این مجموعه آمده‌اند عبارت‌اند از: «هدیه سال نو»، «با سان آیفون دیگر تنها نیستی!»، «تاجر و نیزی»، «کوله‌بار هستی»، «حمله بیگانگان»، «چهره غمگین من» و «کمک». تغییرات و ویرایش این داستان‌ها در چند مرحله صورت گرفته است. در جلسه‌های متعددی که به این منظور تشکیل می‌شد، هر یک از اعضای گروه داستان‌هایی را که مناسب می‌دانستند برای بررسی، در جلسه یا پیش از آن، ارائه می‌کردند. این داستان‌ها بررسی می‌شد و از میان داستان‌های پیشنهادی برخی داستان‌های مناسب‌تر، با توجه به قابلیتشان برای بازنویسی و اعمال ویژگی‌های داستان‌های فبک، انتخاب می‌شدند. در مرحله بعد، تغییرات پیشنهادی توسط اعضای گروه مشخص می‌شد و ویراستار این داستان‌ها در چند مرحله این تغییرات را اعمال می‌کرد. تغییرات پیشنهادی شامل تغییر گفت‌وگوها یا ماجراهای داستان و ... بود. اما پس از هر مرحله ویرایش، این داستان‌ها دوباره خوانده می‌شد و با توجه به جنبه‌های دیگر ادبی و فلسفی، دوباره پیشنهادهایی جدید برای اعمال ارائه می‌شد تا داستان‌ها تقریباً کیفیتی قابل قبول برای ارائه در حلقه کندوکاو به دست می‌آوردند. تلاش می‌شد تغییرات ایجاد شده به جنبه ادبی داستان اصلی آسیب نرساند و جنبه‌های فلسفی آن را غنی‌تر کند.

پس از نهایی شدن این داستان‌ها، آنها در کلاس‌های فبک اجرا می‌شدند